

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

Правові горизонти

Legal horizons

ВИПУСК 17 (30)

Суми – 2019

DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2019.i17.p:92>

ПОВНОВАЖЕННЯ СЛІДЧОГО СУДДІ В УКРАЇНІ І ФРН: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

*Маланчук Петро Михайлович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін та судочинства
Навчально-науковий інститут права,
Сумський державний університет*

*Бордун Ірина Вікторівна,
Навчально-науковий інститут права,
Сумський державний університет*

Однією із складових кримінального судочинства є інститут слідчого судді. Він введений у кримінальний процес нашої держави відносно нещодавно, проте за роки свого існування уже має певні здобутки. Інститут слідчого судді є новацією в Україні та всьому пострадянському просторі. Незважаючи на те, що вище згаданий суб'єкт введено у кримінальний процес України нещодавно, порівняно з іншими суб'єктами, проте він відіграє вагомий роль. Адже саме він є гарантом дотримання конституційних прав та свобод осіб, яких підозрюють чи звинувачують у вчиненні кримінального правопорушення. Але існують держави де цей інститут введений достатньо давно і всі питання щодо його існування є не актуальними. У таких державах інститут слідчого судді працював уже у багатьох формах і зазнав суттєвих змін. У статті представлено аналог українського слідчого судді у ФРН, хоча у Німеччині він має свою назву. Його називають дільничним суддею або суддею-дознавачем. Розвиток інституту слідчого судді України потребує ґрунтовного дослідження його повноважень та дослідження цього інституту, базуючись на досвіді інших держав. Саме тому у статті відображено головну мету з якою був створений інститут слідчого судді в Україні та ФРН, розглянуто класифікацію науковців щодо повноважень вище згаданого суб'єкта, а також показано взаємозв'язок слідчого судді з іншими учасниками досудового розслідування. У статті також визначено класифікацію слідчих суддів та відображено хто та за яких умов може займати цю посаду. Проте головною метою цієї статті є порівняння компетенції слідчого судді України, який був введений у вітчизняне законодавство у 2012 році, та компетенції слідчого судді ФРН, прототип якого зародився на території Німеччини ще в XIII столітті. Також ми плануємо показати спільні і відмінні риси одного інституту у двох країнах, а також запропонувати певні зміни в український кримінальний процес, базуючись на досвіді ФРН.

Ключові слова: інститут слідчого судді в Україні, компетенція слідчого судді, слідчий суддя у ФРН, дільничний суддя, суддя-дознавач.

Malanchuk P. M., Bordun I. V. Powers of investigating judge in Ukraine and Germany: comparative characteristic. One of the components of criminal justice is the institute of an investigating judge. He has been introduced into the criminal process of our state relatively recently, but in the years of its existence already has certain achievements. The Institute of Investigatory Judges is an innovation in Ukraine and the entire post-Soviet area. Despite the fact that the above-mentioned subject was introduced into the criminal process of Ukraine recently, in comparison with other subjects,

however, it plays a significant role. Indeed, it is he who is the guarantor of observance of the constitutional rights and freedoms of persons suspected or accused of committing a criminal offense. But there are states where this institute has been introduced a long time ago and all questions regarding its existence are not relevant. In such states, the institute of investigator's judge has already worked in many forms and has undergone significant changes. The article presents an analogue of a Ukrainian investigating judge in the Federal Republic of Germany, although in Germany it has its name. He is called a district judge or investigating judge. The development of the Institute of Investigative Judge in Ukraine requires a thorough investigation of its powers and the study of this institute, based on the experience of other states.

That is why the article reflects the main purpose with which the institute of the investigating court in Ukraine and the Federal Republic of Germany was created, considered the classification of scientists regarding the powers of the aforementioned entity, and also shows the relationship of the investigating judge with other participants in the pre-trial investigation. The article also defines the classification of investigators and reflects who and in what conditions may hold this post. However, the main purpose of this article is to compare the competence of the investigating judge of Ukraine, which was introduced in domestic legislation in 2012, and the competence of the investigating judge of the Federal Republic of Germany, whose prototype originated in the territory of Germany as early as the 13th century. We also plan to show the common and distinctive features of one institution in the two countries, as well as propose some changes to the Ukrainian criminal process, based on the experience of the Federal Republic of Germany.

Key words: institute of the investigating judge in Ukraine, competence of the investigating judge, investigator judge in Germany, district judge, investigating judge.

Постановка наукової проблеми. Введення у 2012 році інституту слідчого судді в Україні залишило вагомий відбиток у кримінальному процесі. Ця новація вплинула на роботу всіх органів, що здійснюють кримінальне провадження протягом досудового розслідування та судового процесу. Також ця нова фігура вплинула на процес здійснення контролю суду за дотриманням прав і свобод людини та громадянина на стадії досудового розслідування.

Актуальність. Визначення функцій та основної мети створення інституту слідчого судді є досить важливим питанням, адже для пострадянського кримінального процесу він є новизною. Тому багато уваги приділяється визначенню компетенції слідчого судді, хто може бути слідчим суддею, на які дві групи поділяються слідчі судді в Україні і чим це зумовлено. Інститут слідчого судді існує в нашій державі уже певний період часу, тож вчені вже встигли дослідити функції та основні питання існування слідчого судді. Але цей інститут існує не лише в нашій державі, але і в Латвії, Італії, ФРН, Франції, Молдові та в інших державах. При реформуванні кримінального процесу України було враховувати досвід зарубіжних держав, у яких інститут слідчого судді успішно працює протягом багатьох років, тому і цій статті ми хочемо розглянути і порівняти повноваження слідчого судді в Україні і ФРН. Цим займалися такі вчені як Маланчук П., Грошовий Ю., Карпенко А., Сиза Н., Нікітіна О., Фаринник В., Попелюшко В.,

Філімонов Б., Бондюк А., Бринцев Д., Гловюк І., Губська О., Діденко О., Єськов С., Клименко О.

Мета статті. Показати повноваження слідчого судді в Україні та ФРН, та зробити висновки щодо їх спільних та відмінних рис.

Виклад основного матеріалу. Інститут слідчого судді з'явився в Україні відносно нещодавно, з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу у 2012 році. Слідчий суддя – це суддя суду першої інстанції та, у випадку передбаченому статтею 247 цього Кодексу, голова чи за його визначенням інший суддя відповідного апеляційного суду [1]. Основним завданням цього інституту є судовий контроль за забезпеченням прав, свобод та законних інтересів сторін у кримінальному провадженні під час кримінального провадження. Якщо раніше ці функції були покладені на прокурора та слідчого, то тепер існує новий суб'єкт кримінального провадження, який здійснює судовий контроль за дотриманням законодавства України у цій сфері. КПК України 2012 року саме введенням цього інституту розширив функції суду, шляхом посилення судового контролю за проведенням досудового розслідування.

Слідчими суддями можуть бути судді місцевого чи апеляційного суду. Вони різняться між собою за способом призначення і за компетенцією. Вище згадане визначення слідчого судді містить вказівку на стаття 247 КПК України. Саме вона вказує на розбіжності між ними. Слідчий суддя місцевого

суду обирається колегією суддів відповідного суду упродовж трьох місяців від визначеної дати строком до трьох років, але якщо колегія не визначилася слідчим суддею призначається найстарший за віком суддя. А слідчий суддя апеляційного суду є його Голова або ж будь-який суддя за призначенням Голови Апеляційного суду. Якщо до компетенції слідчого суддя апеляційного суду входять проведення всіх гласних та негласних розшукових дій, то слідчі судді місцевого суду можуть вирішувати питання тільки щодо проведення окремих негласних слідчих дій. На думку Маланчука П. М. роль інституту слідчого судді є багатоаспектною і полягає в першу чергу у процесі забезпеченні режиму законності у кримінальному провадженні, захисту конституційних прав і свобод особи, а також розширенні змагальності на досудовому провадженні [2; с. 98].

Повноваження слідчого судді доцільно класифікувати на наступні групи:

1) повноваження при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження під час досудового розслідування;

2) повноваження при проведенні процесуальних дій, які обмежують конституційні права людини;

3) повноваження при розгляді скарг на рішення, дії або бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування;

4) інші процесуальні повноваження, спрямовані на забезпечення процесуальних прав суб'єктів кримінального провадження [3; с. 116-117].

Повноваження при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження є виключною компетенцією слідчого судді. Саме він постановляє ухвали на клопотання слідчого погоджене з прокурором про застосування накладення грошового стягнення, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, судовий виклик, привід, тимчасовий доступ до речей і документів, арешт майна та запобіжні заходи. І лише виклик слідчим чи прокурором можуть бути застосовані без дозволу слідчого судді. Застосування запобіжних заходів (особисте зобов'язання, особиста порука, застава домашній арешт, тримання під вартою) відносяться також до повноважень слідчого судді.

До повноважень при проведенні процесуальних дій, які обмежують конституційні права людини відносять гласні та негласні слідчі розшукові дії. Негласні слідчі розшукові дії здійснюються слідчим за офіційного дозволу слідчого судді під час здійснення досудового розслідування. Факти та спосіб їх вчинення не розголошується. Аліна

Карпенко до негласних слідчих розшукових дій відносить: втручання у приватне спілкування (ст. 258 КПК України); обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України); установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України); спостереження за особою (ст. 269 КПК України); негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України) [4]. Щодо гласних слідчих розшукових дій, то до них Н. Сиза відносить: допит свідка чи потерпілого в судовому засіданні (ст. 225); обшуку та огляд житла чи іншого володіння особи (ч. 2 ст. 234, ч. 2 ст. 237); слідчий експеримент, який проводиться в житлі чи іншому житлі особи (ч. 5 ст. 240); примусового залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи (ч. 3 ст. 242); доручення проведення експертизи (ч. 3 ст. 243, ст. 244); примусового відбирання біологічних зразків для експертизи (ч. 3 ст. 245); направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи (ч. 2 ст. 509) [5].

Щодо повноважень слідчого судді при розгляді скарг на рішення, дії або бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування, то саме до його функцій входить розгляд цих скарг, перевірка факту неправомірного рішення чи бездіяльності слідчого чи прокурора та задоволення або відмова у задоволенні вище зазначеної скарги. Стаття 303 КПК України передбачає випадки, які підлягають оскарженню: бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань; рішення про зупинення досудового розслідування; рішення про закриття кримінального провадження; рішення про відмову у визнанні потерпілим; рішення, дії чи бездіяльність про застосування заходів безпеки; рішення про відмову в задоволенні клопотання про проведення гласних і негласних слідчих розшукових дій; рішення про зміну порядку досудового розслідування; рішення про відмову у задоволенні скарги на недотримання розумних строків; відмова у задоволенні клопотання про закриття кримінального провадження.

Інші процесуальні повноваження передбачають рішення слідчого судді, які змушують органи державної влади та їх посадових осіб забезпечити додержання прав особи, які були порушені; також рішення стосовно відводів усіх осіб, які беруть участь у кримінальному процесі крім свого відводу та відводу судді; приймає рішення щодо зберігання речових доказів. Також слідчий суддя вирішує

питання щодо строків кримінального провадження, і про деякі процедури (ознайомлення з матеріалами, до яких надано доступ) але в межах строків, передбачених КПК України.

Праобраз інституту слідчого судді зародився у Німеччині при правлінні Карла Великого у XIII столітті. Король створив посаду об'їзних суддів, які чотири рази на рік об'їжджали ті чи інші місцевості, приймали і розглядали скарги, розпитували про злочини та головували в судових засіданнях [6]. Так, інститут слідчого судді у Федеративній Республіці Німеччина представлено у вигляді дільничного судді, який виконує роль судді-дознавача. Його головне завдання – забезпечення легітимності окремих доказів у справі. Водночас слідчі судді є суб'єктами застосування окремих заходів примусу [10; с. 53]. На сьогоднішній день цей інститут у ФРН існує, але його службовці мають дещо інші повноваження. Повноваження слідчого судді охоплюють два спектри досудової процедури: 1) надання дозволу для застосування заходів примусу; 2) контроль над забезпечення доказової бази. На думку В. Фаринника під контроль слідчого судді обов'язково підпадають такі заходи примусу: забезпечення схоронності (виїмка); контроль над телекомунікаціями; обшук; тимчасове позбавлення водійських прав; використання таємного агента щодо конкретного обвинуваченого або для входу в житло; арешт [7; с. 131]. До повноважень слідчого судді також входить функція задоволення або відхилення клопотань, що подаються прокурором, але у цій ситуації слідчий суддя лише повинен перевірити законність намірів прокурора відповідно до норм закону за цих обставин. Крім того слідчий суддя уповноважений вчиняти функції прокурора у разі якщо з ним не можна зв'язатися, а вчинення вище згаданих дій є терміновим і невідкладним. Щодо обмеження прав та свобод особи, то це компетенція слідчого судді але найбільш вагомі та серйозні обмеження встановлюється судом, або за певних обставин прокурором. У кримінальному процесі ФРН поширене застосування аналогії, саме тому слідчий суддя має право на оскарження будь-якого заходи примусу, що був застосований, навіть якщо його не влаштовує лише вид чи спосіб здійснення цього заходу [8; с. 42]. Коли необхідно застосувати заходи примусу, то прокурор повинен звернутися до дільничного суду, у юрисдикції якого повинна бути проведена ця дія. Після цього слідчий суддя проводить дослідження справи і повідомляє про своє рішення.

Позитивним моментом німецького законодавства у цьому питанні є те, що на сьогодні однією із можливостей слідчого судді приймати

участь у провадженні дізнання є допит свідків та підсудного [9; с. 104]. До того ж всі записи, отримані в результаті допиту можуть бути представлені в суді як докази. Тобто у разі визнання вини підсудним на цій стадії, вона буде прийматися як визнана під час судового процесу. Ця функція передбачає собою забезпечення доказів. А. Бондюк говорить, що до інших функції слідчого судді відноситься: видання наказу на проведення медичного огляду обвинуваченого та інших осіб, які можуть бути викликані як свідки; можливість бути присутнім за клопотанням прокурора під час огляду та розтину трупа; надання дозволу на проведення розтину та ексгумації трупа; надання дозволу на проведення обшуку; надання дозволу на встановлення контрольно-пропускних пунктів. Слідчий суддя приймає участь у справах не лише загальних судів, але й у вищих судах, що розглядають земельні справи та у Верховному суді Німеччини [10; с. 53-54].

Висновок. Отже, інститут слідчого судді в Україні та ФРН має спільні та відмінні риси. Найважливішою відмінною рисою є причина його створення, адже в Україні інститут слідчого судді був створений для захисту прав, свобод та законних інтересів суб'єктів кримінального провадження, а у Німеччині для забезпечення законності доказів у справі. Також до відмінних рис можна віднести інстанційність та категорію справ, віднесених до розгляду. В Україні це суди першої інстанції, та у деяких випадках апеляційні суди, щодо Німеччини, то дільничі судді існують крім вище згаданих інстанцій, також у Верховному суді Німеччини. В Україні інститут слідчого судді існує виключно в межах кримінальної юстиції, а у Німеччині судді-дознавачі можуть брати участь у здійсненні досудового розслідування і у земельних справах. Також в Україні саме слідчий суддя розглядає скарги щодо дій або бездіяльності слідчого або прокурора, а у Німеччині він не має такого повноваження. Але у слідчого судді ФРН є повноваження, які відсутні у представника цього інституту в Україні. Це повноваження щодо забезпечення доказової бази. Важливим питанням є і час створення цього інституту, якщо у нашій державі це 2012 рік, то у ФРН це XIII століття. Але крім відмінних рис існують також і спільні. До них можна віднести повноваження щодо обмеження прав і свобод (хоча у ФРН окреме коло прав має право обмежувати лише суд або прокурор, але більшість все ж належить до компетенції дільничного судді). Також спільним є повноваження про забезпечення заходів примусу у ФРН, але в Україні це заходи щодо забезпечення кримінального провадження, і їх перелік є досить схожим. З вище згаданого можна зробити

висновок, що інститут слідчого судді в Україні і ФРН має більше відмінних рис ніж спільних, але це й не дивно, враховуючи відмінності між історичним розвитком та правовими системами цих країн. Також посилаючись на вище згадане, ми б хотіли запропонувати свої ідеї щодо інституту слідчого судді, базуючись на досвіді Німеччини. Ми вважаємо гарною ідеєю запровадження інституту слідчого судді у Верховному суді України

(Касаційний кримінальний суд), також нам сподобалась ідея законодавців ФРН щодо надання слідчому судді повноваження щодо забезпечення законності доказів. Ми вважаємо, що слідчим суддям України теж варто надати таке повноваження, звісно враховуючи об'єм роботи, що в них є зараз і зменшуючи кількість справ, які вони розглядають як звичайні судді.

Література :

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 20 листопада 2012 р. // Відомості Верховної Ради України, 2013. – № 9-10. – Ст. 3.
2. Маланчук П. М., Пось А. А. Слідчий суддя і його роль у забезпеченні нагляду за дотриманням прав і свобод учасників кримінального провадження. Правові горизонти. 2017. Вип. 3(16). С. 98.
3. Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків, 2014. 116-117 с.
4. Карпенко А. Слідчий суддя у кримінальному провадженні Academia: веб-сайт. – URL: https://www.academia.edu/11343469/Слідчий_суддя_у_кримінальному_провадженні (дата звернення 06. 04. 2019).
5. Сиза Н. П. Повноваження слідчого судді щодо здійснення судового контролю у кримінальному процесі України. Часопис Національного університету «Острозька академія». Сер. Право. 2012. № 2 (6). URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12snpkpu.pdf> (дата звернення 06.04.2019).
6. Никитина О.В. Международные стандарты применения мер уголовно-процессуального принуждения и зарубежный опыт судебного контроля SuperInf.ru: веб-сайт. – URL: https://superinf.ru/view_helpstud.php?id=588 (дата звернення 06.04.2019).
7. Фаринник В. Шляхи вдосконалення інституту заходів забезпечення кримінального провадження з урахуванням досвіду європейських країн. Visegrad Journal on Human Rights. 2016. № 6/3. С. 131.
8. Попелюшко В. О. Інститут слідчого судді в історії кримінального процесу Франції. Часопис національного університету «Острозька академія». Сер. Право. 2010. № 1. С. 42.
9. Филимонов Б. А. Основы уголовного процесса Германии. М.: МГУ, 1994. 104 с.
10. Бондюк А. Ф. Процесуальні основи статусу слідчого судді у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. Ун-т «Львівська політехніка». Київ, 2017. 53-54 с..